

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

«Вплив державного фінансування політичних партій на партійну інституціоналізацію
в демократіях третьої хвилі»

Студент: Богдан Балюк
Науковий керівник: Тимофій Брік, доцент

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2021

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	4
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	7
ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ.....	17
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
ВИСНОВКИ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37
ДОДАТОК1.....	40
ДОДАТОК2 (ПОДАНО В ZIP-АРХІВІ ДО ДИПЛОМУ)	

АНОТАЦІЯ

Політика державного фінансування партій є конвенційним інструментом сучасних демократій для забезпечення автономії партій від груп інтересів та сприяння демократичному партійному розвитку. Незважаючи на важливість цієї політики дослідники мало уваги приділяли аналізу її ефектів, в тому числі її впливу на партійну інституціоналізацію в тих країнах, що характеризуються слабкими та недорозвиненими партіями. Недоведені емпірично слабкі ефекти політики можуть стати причиною для відмови від державного фінансування.

Метою роботи є дослідження впливу державного фінансування партій на партійну інституціоналізацію в країнах третьої хвилі демократизації. Проведені кореляційний та регресійний аналіз на унікальному наборі даних, зібраних для цього дослідження, не підтверджують вплив об'єму коштів на інституціоналізацію, однак зібрані дані вказують на те що країни, які перейшли до державного фінансування партій характеризуються посиленням партійної інституціоналізації

Ключові слова: партійна інституціоналізація, державне фінансування політичних партій, електоральна волатильність, Індекс Педерсена

Кількість слів: 8870

ВСТУП

Демократія та ефективне врядування нерозривно пов'язані з політичними партіями. Демократію без партій «неможливо уявити» (Weber, 1965), вона є «немислимою» (Schattschneider, 1942) та «непрацюючою» (Aldrich, 1995). Важливість партій для політичного процесу в країні підкреслює Ф.Шміттер через чотири їх ключові функції, однією з яких є функція врядування, - політичні партії, що беруть участь у виборах є спроможними в подальшому формувати уряд та забезпечувати законодавчий процес (Schmitter, 2013).

В умовах демократизації та зміни політичних режимів політичні партії здебільшого будуються з нуля, - функціонуючі на конкурентній основі партії були б немислимі за авторитарних режимів. Однак процес демократизації не завжди має своїм наслідком побудову конкурентної та стабільної партійної системи. Так, громадяни можуть бути не прихильні до інституту партій як таких, маючи травматичний досвід проживання в однопартійних політичних режимах, не мати матеріальних ресурсів для того щоб фінансувати політичні партії з власного гаманця. До стимулів побудови партійної системи додаються і різноманітні характеристики політичної системи – як її інституційний вимір, - форма правління (Samuels, 2011), форма територіального управління (Hale, 2008), так і історичні особливості її становлення – як наприклад наявність політичних партій в періоди до авторитаризм (Ibid). В останньому випадку партії часто стають виразниками інтересів окремих груп інтересів, - відбувається процес, коли політичні партії першочергово створюються як проксі організації конкретних груп інтересів, - на пострадянському просторі – фінансово-промислових груп ака олігархів.

Однією з політик, спрямованих на забезпечення фінансової основи для функціонування політичних партій виступає їх державне фінансування, - виділення певної суми коштів державного бюджету за умови відповідності партії окремим критеріям, - кількості голосів на виборах, проходження в парламент на рівні певного бар'єру, дотримання партійного законодавства, забезпечення гендерних чи етнічних квот, тощо. Державне фінансування забезпечує самостійність партій від окремих груп інтересів та можливостей впровадження політик без огляду на втрату фінансових донорів. Втім, фінансування партій в нових демократіях викликає питання через їх слабку інституціоналізацію: з кожними новими виборами склад парламенту може змінюватися настільки суттєво, що державне фінансування партій може здатися невиправданими витратами, а реципієнти цієї політики зникають та народжуються з кожним новим виборчим циклом. Водночас і сама сума коштів державного фінансування може не відповідати реальним потребам перемагати на виборах, розбудовувати партійні осередки, оплачувати роботу партійних функціонерів, помічників депутатів, медійників та політичних аналітиків.

До написання цього дослідження спрямував кейс українського фінансування політичних партій. В 2016-у році розпочалося державне фінансування парламентських політичних партій, - на це було виділено більше 1,6 млрд.гривень протягом наступних чотирьох років (НАЗК, 2020). Однак результати наступних парламентських виборів у 2019 році виявилися не на користь реципієнтам державного фінансування партій. Серед шести фракцій попереднього скликання лише дві зуміли знову пройти до парламенту - «Батьківщина» та «Блок Петра Порошенка», при цьому останньому довелося провести суттєвий ребрендинг - стати «Європейською солідарністю» та кооптувати частину депутатів інших фракцій. Фаворит виборчих перегонів 2014-го року – партія «Народний фронт», що отримала найбільше фінансування навіть не взяла формальної участі у боротьбі за мандати. Український кейс підкреслює проблему багатьох демократій третьої хвилі – низьку інституціоналізацію політичних партій. Відповідно і ефективність політик державного фінансування може бути сумнівною: в умовах нестійкої партійної системи кошти партій «проїдаються» в межах політичного циклу, протягом якого вони виділяються без інвестицій самими партіями у розбудову партійних мереж, регіональних осередків, тощо.

Водночас, загальна сума фінансування що виділялася на українські партії була очевидно недостатньою навіть для активного ведення парламентської кампанії, не говорячи вже про підтримання позаелекторального функціонування партій. Для прикладу, - десять партій, що найбільше витратили на парламентську кампанію 2019-го року за даними ЦВК сумарно вклали у неї близько 812 млн.грн., що перевищує загальну суму державного фінансування партій на 2019 рік - 565 млн.грн. (Слово і Діло, 2019).

Проблема українських публічних фінансів у сфері політичних партій таким чином зав'язана на 2 ключові проблеми, - низької інституціоналізації партій та низьких сум фінансування. Україна не є унікальною країною, яка має ці проблеми. Так звані країни демократії третьої хвилі (Huntington, 1993) мають подібні ризики - їх партії ще не є добре інституціоналізовані через відносно недавній процес демократизації, водночас державне фінансування не може бути великим через низькі темпи економічного зростання в таких країнах. Тим не менш, в сучасній науковій літературі є лічені дослідження які б вивчали зв'язок між фінансуванням політичних партій та партійною інституціоналізацію саме в цих країнах. Це підводить нас до потреби проведення кількісного кросс-національного дослідження на тему зв'язку між політиками державного фінансування політичних партій та партійної інституціоналізації для формування відповідних рекомендацій щодо доцільності та покращення політик державного фінансування політичних партій. Проблеми з якими зіткнулася Україна, як буде показано нижче, є до певної міри тотожними з іншими демократіями третьої хвилі та потребують крос-національного порівняння.

Дослідницьке питання полягає в пошуку зв'язку якою мірою державне фінансування політичних партій впливає на партійну інституціоналізацію. Гіпотезами дослідження є:

- Н1 - політика державного фінансування політичних партій сприяє партійній інституціоналізації в демократіях третьої хвилі.
- Н2 - чим більшим є об'єм державного фінансування політичних партій, - тим вищою є партійна інституціоналізація в демократіях третьої хвилі.

При формулюванні гіпотез важливо дати відповідь на питання чи не є феномен державного фінансування та інституціоналізації зворотним. Цілком можливо що партійна система спершу стабілізується, а вже потім партії впроваджують політики державного фінансування для того щоб *entrench* (закріпитися) в політичній системі ще більше. Цей аргумент дійсно може здатися валідним, особливо якщо врахувати що країни лише нещодавно демократизувалися і необхідним був час для стабілізації «правил гри», входження партій в певну електоральну нішу, тощо. Однак як мінімум два аргументи можна навести на користь первинності саме державного фінансування для партійної інституціоналізації. Як буде показано нижче в дослідженні на момент старту реформи державного фінансування політичних партій в середньому електоральна волатильність (яка буде використовуватися як проксі-показник партійної інституціоналізації) складала більше 40 пунктів зі 100 можливих, тобто партійна система оновлювалася майже на половину. Це не свідчить про суттєву стабілізацію партійної системи та інституціоналізацію партій на момент старту реформи. Другим аргументом може слугувати причини впровадження цієї політики в окремих країнах. Державне фінансування партій є однією з рекомендацій що пропонують організації, що сприяють просуванню демократії. У випадку України, для прикладу, прийняття закону щодо держфінансування було складовою «безвізового пакету», а серед тодішніх фракцій як мінімум дві виступали проти прийняття цього законодавства. Реформи партійних фінансів в цілому – одна з ключових тем міжнародної підтримки в сфері *electoral assistance* як ідентифікують і самі донори (Transparency International, 2019). Таким чином причини впровадження політики державного фінансування часто є не продуктом самозацікавлених партій, а наслідком адвокацій політик та *policy concessions* (політичних поступок) зовнішнім гравцям в процесі демократизації.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ/ТЕОРЕТИЧНА РАМКА

Огляд літератури побудований навколо трьох блоків. Перший блок окреслює доробок у соціальних науках з теми побудови партійних систем в країнах третьої хвилі демократизації під призмою партійної інституціоналізації. Другий блок є оглядом літератури з концептуалізації партійної інституціоналізації як такої, - від класичного визначення С.Гантінгтона до сучасних досліджень. Третій блок окреслює літературу у сфері соціальних наук та документів з аналізу політик на тему впровадження державного фінансування політичних партій в країнах «третьої хвилі демократизації».

Перед оглядом літератури варто окреслити значимість інституту політичних партій для ефективного врядування та демократії, що є важливо для розуміння потреб у впровадженні політик, спрямованих на побудову та розвиток стійкої партійної системи. Філіп Шміттер узагальнює чотири ключові функції партій, окреслених в академічній літературі: 1) електоральна структурація (політичні партії структурують виборчий процес, номінують кандидатів на виборні посади, рекрутують осіб для участі в кампаніях, тощо); 2) символічна інтеграція (політичні партії забезпечують громадян стабільним та чітким набором ідей та цілей (символів), орієнтують у напрямі вибору політик та забезпечують відчуття участі в колективному виборі); 3) врядування (партії формують уряд та забезпечують законодавчий процес) 4) агрегування (партії агрегують інтереси громадян, каналізують їх очікування та впроваджують публічну політику для задоволення їх потреб) (Schmitter, 2013).

Слабкість політичних партій, їх низька інституціоналізація відображається відповідно і на можливості ефективного виконання ними своїх функцій. Неспроможність до електорального структурування, - кооптації еліт та нових членів призводить до слабого зв'язку між «входом» та «виходом» у політичну систему, між попитом та пропозицією на політичному ринку. Слабкість символічної інтеграції є однією з причин фракціоналізації багатоскладових суспільств, неспроможності вироблення спільної колективної ідентичності та реалізації цілепокладання в політиці. Ефективне врядування неможливе в умовах *policy instability* (Taylor & Herman, 1971), до якої призводять постійні оновлення урядів та парламентів через низьку інституціоналізацію партій і як результат, - відсутність довгострокової визначеності, постійні зміни політик з новим політичним циклом, надмірна автономія бюрократичного апарату від постійного оновлення політичного класу. Неспроможність реалізувати функцію агрегування формує відчуження громадян від політики, сприяє можливостям до позаінституційної конфронтаційної участі недержавних акторів у політичному процесі.

Цей огляд функцій політичних партій є важливим для прояснення зв'язку між ефективним врядуванням, консолідацією демократії та інституціоналізацією політичних партій. Розвиток партійних систем в країнах третьої хвилі демократизації значною мірою є джерелом тих вад, що стояли на шляху економічного росту та побудови високої державної спроможності в цих країнах.

Третя хвиля демократизації та політичні партії

Окреслені вище функції та потенційні загрози їх здійсненню, які несе слабкість політичних партій особливо підкреслюються в умовах транзиту від авторитаризму до демократії. Так, дослідники відзначають важливість політичних партій для успішної консолідації демократичних режимів через можливості структурувати політичні конфлікти всередині суспільства шляхом ідентифікації, політизації та репрезентації соціальних розмежувань (McAllister & White, 2007, Mainwaring, 1988).

Політичні партії, що з'явилися в ході демократизацій «третьої хвилі» мали різну генезу, - були реноваціями партій що існували в країнах до періоду авторитаризму (латиноамериканські партії до військових переворотів); організаціями, що «прокинулися» зі «сплячих інститутів» формальних опозиційних партій в авторитарних режимах (Танзанійська партія Чадема); стали переходами в легальну партійну діяльність організацій, що боролися з режимом (Африканський національний конгрес в ПАР, Польська «Солідарність») або ж виникли без конкретної генези організаційних попередників, - як абсолютна більшість пост-радянських некоммуністичних партій.

Партійні системи країн «третьої хвилі» від старіших демократичних режимів «першої» та «другої» хвилі демократизації відрізняє історичний характер становлення та тяглості партійної системи. Дірк-Берг Шлоссер наводить вичерпні порівняльні характеристики між трьома хвилями, які є вкрай важливими для логічної концептуалізації нашого дослідження та виокремлення причин, що відрізняють партійну інституціоналізацію в демократіях різних «хвиль» (Welzel, Inglehart, Haerpfer, & Vernhagen, 2019). Перша хвиля демократизації (1828 - 1920-ті рр.) включала в себе різного роду країни, які демократизувалися як еволюційним шляхом (Велика Британія, Нідерланди, Скандинавські країни), так і революційним (Франція, США) або внаслідок розпаду чи сецесії з попередніх держав (Чехословаччина, Фінляндія, Австрія, країни Латинської Америки). Умови для партійного будівництва вкрай відрізнялися від сучасності, в першу чергу через відсутність масових політичних партій на першопочатках більшості подібних демократизацій. Користуючись класифікацією М.Дюверже політичних партій на «кадрові» та «масові» залежно від типу та обсягу членства в них прихильників, політичні партії «першої хвилі» були в першу чергу «кадровими», - мали обмежену кількість членів, відсутність формального задокументованого членства в позапарламентському вимірі

та організаційно рідко існували за межами власне представницьких органів (Duverger, 1964), а поняття «партія» було радше тотожним сучасному розумінні «парламентської фракції». З часом такі партії в умовах розширення виборчого права збільшували кількість своїх членів, будували зв'язки з організаціями громадянського суспільства та розширювали коло членства за межами парламенту (Ziblatt, 2017). Генеза таких партій (особливо у випадку еволюційної демократизації) полягала в організаційному становленні об'єднань парламентарів з метою спільної організації виборів та врядування. Таким чином політичні партії в країнах «першої хвилі демократизації» інституціоналізувалися як похідні від парламентської діяльності.

Навіть ті країни, що з'явилися в результаті розпаду імперій наприкінці Першої світової війни часто мали партії, що за своїм походженням були нащадками фракцій, парламентських об'єднань, політичних груп представлених в Австро-Угорському Рейхсраті чи дореволюційній Державній Думі Російської імперії, місцевих крайових парламентах, земствах, міських думах. В Латинській Америці, попри відсутність тривалого досвіду парламентаризму, джерела партій також мали пряме походження з пізньокolonіального розмежування між консерваторами (землевласниками-протекціоністами) та лібералами (промисловцями-фритредерами) (Kitschelt et al., 2010).

Друга хвиля демократизації (1943-1960-ті) відрізнялася від першої за логікою партійного будівництва. До демократій другої хвилі належать в першу чергу країни, що демократизувалися в Європі після завершення Другої Світової війни та деколонізовані країни Африки та Азії. Стосовно європейських кейсів демократизації, - партійні системи, що виникли в Західній Німеччині, Італії та Австрії були продуктом інституційної інженерії Союзників, - аби уникнути негативного досвіду міжвоєнного періоду Конституції цих країн, їх виборчі системи та стимули, що їх надавали західні окупаційні адміністрації були спрямовані на побудову стійких партійних систем з лідерством ліберально-консервативних та поміркованих соціал-демократичних партій (християнських демократів в Німеччині та Італії, «великої коаліції» консерваторів та соціал-демократів в Австрії) (Judt, 2006). Зasadничі основи розвитку партійних систем визначені зовнішніми чинниками значною мірою задали їх подальший розвиток на декади вперед. За межами Європи, у країнах, що пережили деколонізацію, «друга хвиля» короткотерміново встановила демократичні режими, однак більшість цих країн швидко стала авторитарними і частина з них змогла демократизуватися уже в рамках «третьої хвилі». Успіх окремих кейсів «другої хвилі» за межами Європи також пов'язаний з чинниками партійної інституціоналізації закладеними в колоніальний період, - в Індії до влади прийшов Індійський національний конгрес, інституціоналізація якого пов'язана зі встановленням системи представницького врядування до здобуття країною незалежності (реформи Морлі-Мінто 1909-го року, Акт про врядування Індією 1935-го року); в Ботсвані демократизація також була успішною завдяки інституціоналізації у вигляді Демократичної партії Ботсвани

попередніх практик представницького врядування з колоніальних часів (Acemoglu & Robinson, 2013). Таким чином інституціоналізація партій була похідною від цілеспрямованої інституційної інженерії та заданих колоніальними адміністраціями передумов партійного розвитку.

Третя хвиля демократизації (після 1970-тих) має суттєві відмінності на відміну від попередників, - у більшості випадків режими не змінювалися шляхом парламентського еволюціонізму, розширення виборчого права, втручання «ззовні» чи інституціоналізації попередніх колоніальних практик. Авторитарні режими падали шляхом революцій (Португалія, Греція, Філіппіни), розпаду держав (СРСР, Югославія), мирних транзитів режиму інкумбентами (Чилі, Аргентина, Бразилія, Іспанія, ПАР). При цьому можливості для партійної інституціоналізації суттєво відрізнялися, адже демократизації відбувалися в короткострокові часові періоди, без можливостей парламентського еволюціонізму зразка «першої хвилі», а більшість країн отримували незалежність не шляхом сецесії з більшої держави (а її розпаду як такої) чи встановлення демократії ззовні, як у випадку з «другою хвилею».

Країни «третьої хвилі» мають великий різнобій у географічних (Латинська Америка, південна Європа, пост-комуністичний світ, Південна Африка та Південно-Східна Азія) та часових рамках, розтягнувшись з 1970-тих приблизно до початку XXI століття (Diamond, 1997)¹. Велика різноманітність кейсів демократизації посилюється і різними пререквізитами для демократизації (нерівність, економічний розвиток, політична соціалізація, етнічні розколи, тощо (Haggard & Kaufman, 2016) та в першу чергу попередніми характеристиками авторитарних режимів, які були як військовими (Аргентина, Бразилія, Чилі), так і однопартійними (Тайвань, СРСР) чи одноосібними (Індонезія, Румунія), за режимною класифікацією Б.Геддес (Geddes, 1999). Відповідно різними були і стимули для формування та інституціоналізації політичних партій, залежно від попередніх режимних характеристик. Для прикладу, - досвід однопартійних систем може дестимулювати партійне будівництво через недовіру громадян до інституту партій, а персоналістські режими менш схильні до успіху демократизації як такої (Frantz & Kendall-Taylor, 2016).

Серед інших характеристик, що не сприяли партійному розвитку Г.Гейл виділяє на прикладі одного кейсу демократії третьої хвилі (РФ 1990-х – початку 2000-х) такі як руйнування соціальних кліважів авторитарними режимами при відсутності формування нових чітких кліважів в умовах транзиту; домінування сильної виконавчої влади над слабкою законодавчою в політичній традиції країни; відсутність організаційних ресурсів у громадян та партійних лідерів; федералізму за якого локальні *political machines* можуть досягати своїх цілей без партійних афіліацій;

¹ Серед науковців панує дискусія щодо завершення «третьої хвилі» та початку нової хвилі авторитарного відкату. «Арабська весна» таким чином маркує завершення «третьої хвилі», або ж початок «четвертої».

олігархічний капіталізм, за якого групи інтересів не потребують партій для реалізації необхідних для них політик, тощо.

На інституційному рівні партійному розвитку може не сприяти форма правління, форма територіального управління та виборча система. Форма правління з сильною виборною виконавчою владою (в президентських та напівпрезидентських республіках) зменшує ціну парламентського виборчого мандату та зацікавленості політичних акторів в інвестиції у партійну діяльність. Президент у більшості країн може обиратися не на партійній основі, і навіть у випадку якщо він є представником сильних та інституціоналізованих партій зв'язок делегування та політичної відповідальності обривається, - на відміну від голосування парламентських фракцій за відставку уряду, зняти президента можливо лише процедурою імпічментом (і вона може застосуватися виключно як процедура обвинувачення у вчиненні злочинів та службових правопорушень а не відставка через провали у політиці) (Samuels, 2011). Форма територіального управління може не стимулювати партійний розвиток через можливість прямого обрання губернаторів без партійних афіліацій (що в цілому повторює тезу вище щодо форми правління, але на локальному рівні) а також тому що федералізм не сприяє когерентності партійної системи та формуванню єдиної системи кліважів (Desposato, 2004). Окрім того, федеральне законодавство та законодавство суб'єктів федерацій може відрізнятися між собою та формувати різні правові рамки регулювання партій. Виборча система також може дестимулювати партійний розвиток, - мажоритарна складова з можливостями самовисування сприяє побудові непартійних *political machines* на базі патронажно-клієнтелістських мереж. Місцеві актори таким чином є менш зацікавленими в організаційному будівництві та кооперації з іншими акторами. Оскільки самовисування на парламентських виборах характерне саме для мажоритарних виборчих систем (хоча можливим є і в пропорційних системах з блокуванням кандидатів-самовисуванців як у Молдові) то і логіка виборчої поведінки може відрізнятися, адже при виборі депутата на територіальній а не загальнонаціональній основі, виборці схильні мислити більш локальними та регіональними питаннями, що не стимулює партійну когерентність.

У випадку демократій «третьої хвилі» описані вище характеристики часто ставали причиною низького розвитку партійного будівництва та партійної інституціоналізації як такої. Для прикладу – більшість губернаторів в Російській Федерації 1990-х – початку 2000-х років були обрані на безпартійній основі, що є наслідком форми територіального управління та партійного законодавства; в новітній українській історії політичні партії були здебільшого «лідерського типу» та не виживали після ротації вищого партійного керівництва, що є відображенням в тому числі більшої ваги інституту президенства над парламентаризмом; окремі регіональні *political machines* в Україні – сімейство Балог, Деркачів, Герег могло обиратися до Верховної Ради без афіліацій з загальнонаціональними партійними проектами через змішану виборчу систему, тощо.

Описані вище характеристики вказують на суттєві перешкоди в партійному будівництві для країн «третьої хвилі» демократизації та є вагомими підставими для того, щоб виокремити їх від старих демократій першої та другої хвилі демократизації. Історичний розвиток останніх заклав важливі стимули для партійної інституціоналізації, що відсутні у країнах, чия демократизація проходила після 1970-х, що є вкрай логічним для виокремлення саме «третьої хвилі» для мого дослідження.

Після огляду літератури та визначення теоретичної рамки навколо партійного розвитку в країнах «третьої хвилі» важливо зосередитися на темі власне партійної інституціоналізації.

Партійна інституціоналізація

С.Гантінгтон одним з перших концептуалізував поняття партійної інституціоналізації як «процес, за якого партії зміцнюються, набувають значення та стійкість». Робота Гантінгтона «Політичний порядок в мінливих суспільствах» (Huntington, 2006) вплинула на ціле покоління дослідників партійної інституціоналізації, таких як К.Джанда та Н.Полсбі (Meleshevich, 2007). За визначенням С.Гантінгтона критеріями партійної інституціоналізації є адаптивність, автономність, комплексність та когерентність. Адаптивність відображає спроможність партії переживати зміни та виражається у хронологічному віці (як довго партія фактично існує), поколіннєвому віці (скільки змін лідерства вона пережила) та функціональних характеристиках, - більш інституціоналізовані партії саме ті, що змогли пережити функціональні зміни характеру своєї діяльності. Критерій комплексності відображається у організаційній структурі партії, - кількості її осередків та внутрішніх організаційних підрозділів, рівень персоналізму (чи вище персоналізм, - тим менша ймовірність партії пережити зміну лідерства). Критерій автономії полягає у відділеності партії від інструменталізації з боку інших соціальних груп, - родин, кланів, класів, можливостей існувати автономно та незалежно від них. Четвертий критерій, - когерентність є найменш операціоналізований автором та не містить чітких індикаторів, однак можна визначити як внутрішню несуперечність та єдність організації.

Гантінгтонівські підходи щодо партійної інституціоналізації є вкрай обмеженими через неможливість чіткої операціоналізації та вимірювання з крос-національними порівняннями таких показників. Політологи, що працювали над темою партійної інституціоналізації переформулювали старі гантінгтонівські критерії та додавали нові для більш чіткого її вимірювання. Андрій Мелешевич зібрав наявні в політологічній літературі критерії партійної інституціоналізації, запропоновані різними авторами у 1970-ті - на початку 2000-х років в єдину матрицю,

куди окрім вище перерахованих критеріїв додаються нові (Ibid). Серед них, - *граничність* (Polsby, 1968) та *диференціація* (Keohane, 1969) (відділеність партії від середовища її існування); *живучість* (Ibid) (організаційна спроможність відповідати на виклики зовнішнього середовища); *універсальність практик прийняття рішень* (Polsby, 1968) (партії керуються не партикулярними інтересами а ідеологіями та програмами, прецедентами та правилами); *стабільність* (Welfling, 1973; Mainwaring, 1996) (стабільність правил та електоральної конкуренції, електоральна волатильність); *масштаб* (Welfling, 1973; Mainwaring, 1996) (географічний паттерн голосування); *системність* (Panebianco, 1988; Randall & Svåsand, 2002) (взаємозалежність складових партії); *вкоріненість у суспільстві* (наявність *grass-roots* зв'язків з соціальними акторами); *легітимація* (вибори відображають доступ партій до врядування); *партійна організація* (Mainwaring, 1996) (дисципліна всередині партії), тощо.

В цілому, різні критерії партійної інституціоналізації характерні для дослідників партійних систем різних хвиль демократизації. Як відзначає А.Мелешевич поява критерію *масштабу* чи *стабільності* у роботах С.Майнварінга та інших дослідників партійних систем «третьої хвилі» пов'язана саме з відмінними особливостями цих країн (Meleshevich, 2007). Так, дослідники почали використовувати показник електоральної волатильності, - ступінь зміни виборчої поведінки між виборами як виразник консистентності у паттернах голосування. Висока електоральна волатильність, - оновлення парламенту більш як на половину в порівнянні з попередніми виборами буде свідченням низької спроможності партій підтримувати свою діяльність за межами більш ніж одного політичного циклу. Так, згідно з операціоналізацією Майнварінга критеріями партійної інституціоналізації є 1) Стабільність у паттернах електоральної конкуренції (виражена через показник електоральної волатильності, - Індекс Педерсена), 2) Стабільність зв'язків із суспільством (зв'язок між партією та громадянами і групами інтересів, що виражається у подібності паттернів голосування на президентських та парламентських виборах, опитуваннях та хронологічній протяжності існування партії), 3) Легітимність партій та виборів як єдиних засобів визначення способу врядування, 4) Партійна організація (рутинізація процедур партійної активності та територіальна когерентність) (Mainwaring, 1996). Окремі критерії відзначені авторами є більш релевантними для вимірювання партійної інституціоналізації, адже вони ліпше виражають ті проблеми, з якими стикнулися демократії третьої хвилі, а також легше піддаються операціоналізації.

Як відзначає Бертоа, поняття партійної інституціоналізації пережило свої три хвилі досліджень, - перша хвиля (1965-початок 1970-х), пов'язана з іменем Гантінгтона та дослідженням партійної інституціоналізації в країнах першої та другої хвилі демократизації; друга хвиля (1970-ті – 2007), пов'язана з дослідженнями третьої хвилі демократизації; третя хвиля (з 2007-го), сконцентрована на поєднанні обох

попередніх підходів як за аналітичними, так і регіональними (хвилями демократизацій) рамками досліджень (Casal Bértoa, 2016). При цьому проблемою усіх операціоналізацій партійної інституціоналізації першої та другої хвилі є, за визначенням Бертоа, спроби об'єднати поведінкові (легітимація), інституційні (партійна організація та електоральні процедури), системні (змагальницька стабільність) характеристики в єдині критерії, а також неможливості операціоналізації окремих критеріїв (таких як легітимація чи партійна організація). Бертоа, проводячи огляд дискусії щодо визначення та операціоналізації партійної інституціоналізації відзначає що ключовим консенсусним критерієм стала стабільність паттернів міжпартійної конкуренції, індикатором якої є Індекс електоральної волатильності Педерсена.

Попри загальну конвенційність вимірювання електоральної волатильності як проксі партійної інституціоналізації приблизно з 2007-го року дослідники маркують початок третьої хвилі партійної інституціоналізації. В основу досліджень «третьої хвилі» лежать спроби запропонувати нові індикатори на заміну Індексу Педерсена, які б виражали характер паттернів міжпартійної конкуренції. Втім, розробки єдиних універсальних підходів в рамках третьої хвилі досліджень партійної інституціоналізації є вкрай обмеженими та базовані здебільшого на спробах знати методологічні альтернативи Індексу Педерсена для вимірювання паттернів міжпартійної конкуренції.

Державне фінансування політичних партій

Попри очевидну важливість інституту державного фінансування політичних партій цій темі присвячена вкрай мала кількість саме наукових робіт. При цьому є велика кількість документів з аналізу політики присвячених державному фінансуванню партій в країнах, що розвиваються (куди входить переважна більшість демократій «третьої хвилі»).

На рівні теорій партійного розвитку тема державного фінансування піднімається також в літературі на тему «картелізації політичних партій» (Katz & Maier, 2018). Так, П.Мейр вказує на еволюцію західних партійних систем з 1980-90-х років у напрямку більшої залежності від держави. Політичні партії в умовах зниження обсягів партійної участі, високої електоральної волатильності та афіліацій громадян з партіями змушені більше покладатися на підтримку держави, - як у вигляді державного фінансування партій, так і квот на політичну рекламу, доступу до інших державних ресурсів для ведення своєї діяльності. Зв'язок між картелізацією та обсягами державного фінансування партій є полем окремих досліджень, однак є малозастосовним щодо країн «третьої хвилі демократизації» і стосується саме західноєвропейських партійних систем, як відзначають самі автори концепту.

На рівні документів з аналізу політик є велика кількість робіт, спрямованих на дескриптивний аналіз поточних практик державного фінансування партій (Americas Accountability Anti-Corruption Project, 2004; Bertoa, 2017; The electoral knowledge network, 2020; Institute for government, 2020) та рекомендацій щодо оптимального регулювання нормативно-правової бази в цій сфері (ОНЧР, 2001; Biezen, 2003; International foundation of electoral systems, 2010; Magolowondo, 2012; IDEA, 2014). На рівні досліджень переважають окремі кейс-стаді або порівняння кількох країн (van Biezen, 2000; Petak, 2004; Mietzner, 2007; Repousis, 2014; Enyedi, 2016) за формами державного фінансування партій та наслідками впровадження таких політик. В цілому самих досліджень, з тестуванням окремих гіпотез щодо впливу державного фінансування на партійний розвиток, демократію та врядування є вкрай мало. В першу чергу це пов'язано з обмеженістю для проведення крос-національних досліджень. Немає повноцінних баз даних, за допомогою яких можна було б визначити конкретні суми державного фінансування для порівняльного аналізу. На рівні спроби генералізувати світові практики у цій сфері можна виокремити хіба що базу даних *Institute for democracy and electoral assistance* (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2021) щодо законодавства у сфері державного фінансування політичних партій, однак вона не має даних стосовно обсягів виділення самих коштів.

Серед тих досліджень, що все таки існують є роботи присвячені впливу державного фінансування партій на політичну корупцію та підзвітність партій (Pinto-Duschinsky, 2002; Smilov & Toplak, 2007). Але літератури на тему безпосереднього впливу політик фінансування на партійну інституціоналізацію вкрай мало. Безпосередньо цій темі присвячена стаття Джоанни Бірнір (Birner, 2005), в якій проводиться аналіз впливу законодавства на партійну інституціоналізацію в країнах колишнього Соцтабору. Авторка ідентифікує більші показники партійної інституціоналізації в умовах наявності державного фінансування, в порівнянні з країнами де воно відсутнє. Окремо варто виокремити дослідження Бертоа та Спірової (Bertoa, 2013) на тему зв'язку між державним фінансуванням та виживанням політичних партій, в ході якого автори зосередилися навколо аналізу норм партійного регулювання та типу виборчої системи в країнах Східної Європи. Висновки авторів також узагальнюють, що індивідуальне виживання політичної партії протягом виборчих циклів залежить від державної підтримки, - партії що отримують державне фінансування існують довші проміжки часу, ніж ті, що його позбавлені. Обидва вищенаведені дослідження підтверджують дотично мою гіпотезу щодо впливу державного фінансування партій на їх інституціоналізацію, однак мають ряд суттєвих недоліків. Ключовим з них виступає відсутність даних щодо об'єму державного фінансування, автори зосереджуються на порівняльному аналізі партійного законодавства, однак не розглядають емпіричні дані щодо безпосередніх об'ємів фінансування. Здебільшого сума фінансування партій не визначена безпосередньо в законодавстві, а розраховується в ході кожного бюджетного року окремо (при цьому

можуть існувати граничні мінімальні та максимальні рамки за яких сума не може виходити). Таким чином фінансова спроможність політичних партій залежить не стільки від бар'єру після якого виділяються кошти, скільки від абсолютних показників фінансування. Виділені суми можуть бути занадто малі аби покривати бодай базові потреби політичних партій. Окрім того, роботи дослідників сфокусовані виключно на регіоні Східної Європи, та не враховують інші демократії третьої хвилі.

ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ

В основі дизайну дослідження лежить статистичний аналіз показників партійної інституціоналізації в країнах третьої хвилі демократизації до та після початку державного фінансування політичних партій (з урахуванням абсолютних значень його об'єму). Для емпіричного аналізу було ВПЕРШЕ зібрано унікальну базу даних на основі бюджетних програм та інших джерел 24 країн третьої хвилі демократизації шляхом пошуку та перекладу бюджетів країн за відповідні роки.

Операціоналізація третьої хвилі демократизації

Традиційно, рамками третьої хвилі демократизації є ті кейси переходу від авторитарних режимів до демократії, що відбулися після Революції гвоздик в Португалії 1974-го року (Huntington, 1993). Однак якщо точка старту демократизації є відносно зрозумілою, то верхня фаза її завершення (та переходу до циклу дедемократизації) є суперечливою. Не переказуючи основні положення дискусії щодо завершення хвиль демократизації я зупиняюся на визначенні А.Абушоука «Арабської весни» як четвертої хвилі демократизації (Abushouk, 2016), і відповідно верхнім маркером третьої хвилі буде 2010 рік.

Через дискусійні рамки меж хвиль демократизації відповідно немає чітких датасетів з точним списком країн. В межах мого дослідження я використовуватиму датасет М.Словіка з падінь авторитарних режимів, виокремивши серед нього лише ті країни, що стали демократіями після 1974-го року (Svolik, 2012) а також враховуючи країни, що утворилися внаслідок розпаду попередніх авторитарних режимів (СРСР, Югославії, Чехословаччини, тощо) та здобуття незалежності з уже демократичних країн (Східний Тимор, Кабо-Верде, Папуа Нова Гвінея). Окрім власне фактору належності до країн третьої хвилі демократизації важливо відфільтрувати ті країни, що ввели державне фінансування з перших демократичних виборів через нерелевантність проведення тестів на предмет зміни показників партійної інституціоналізації в умовах коли партії з моменту свого зародження в демократичному режимі уже отримували державну підтримку.

В ході збору даних щодо країн третьої хвилі демократизації було виокремлено 53 країни, що демократизувалися протягом 1973-2010-го року (до початку «Арабської весни») та не повернулися до авторитарних режимів до 2020-го року (в яких є державне фінансування політичних партій). Серед цих країн варто також вилучити ті, в яких державне фінансування розпочалося ще до початку фактичної демократизації,

або уже з перших демократичних виборів, що не дає змогу порівняти показники до та після впровадження політики (Португалія, Іспанія, Чехія, Угорщина, Мексика, Південна Корея). Таким чином генеральну сукупність складають 47 країн. Вибірку дослідження складають ті країни стосовно яких можна було знайти точні дані об'єму державного фінансування, - 24 країни з 47 (близько 51% генеральної сукупності).

Для визначення чи є країна демократією на момент державного фінансування партій використовувалися дані Індексу *Freedom in the world* організації *Freedom House*. Індекс складається з 1973-го року, тому цілком покриває країни третьої хвилі демократизації, на відміну від інших альтернативних індексів таких як Індекс демократії журналу *The Economist* (*The Economist*, 2007). Індекс також має перевагу над класичною для сучасних досліджень демократизації базою (*Welzel, Inglehart, Naerpfer, & Bernhagen*, 2019) *Polity IV*, оскільки остання не оновлюється щорічно та не має точних даних щодо країн, в яких державне фінансування політичних партій з'явилося протягом останніх кількох років.

Даний Індекс складається з трьох показників: класифікації країни за рівнем свободи (Вільна, Частково вільна, Не вільна), показників політичних прав та громадянських свобод. Останні два показники варіюються на шкалі від 1 до 7, де 1 – максимальний ступінь дотримання прав та свобод, а 7 – мінімальний (*Freedom House*, 2021). Після 2020-го року *Freedom House* частково змінили методологію свого дослідження та уже не користуються показниками від 1 до 7, однак я для свого дослідження використовував саме сирі дані в рамках старої методології для визначення статусу країни як демократії. Так, країни включалися до вибірки лише в тому випадку, якщо вони класифікувалися як Вільні або Частково вільні країни, а показники політичних прав та свобод не були нижчими за 4.

Операціоналізація партійної інституціоналізації

Партійна інституціоналізація визначається в даному дослідженні як спроможність партій формувати консистентні паттерни електоральної мобілізації. В рамках дослідження показник партійної інституціоналізації (ПІ) визначається за конвенційними для другої хвилі досліджень ПІ підходом (*Casal Bertoa*, 2012). Індикатором ПІ є електоральна волатильність, - сукупна зміна партійної системи в результаті індивідуальних трансферів голосів за політичні партії між двома виборами. Електоральна волатильність вимірюється через Індекс Педерсена, - суми різниць голосів, які отримала партія на виборах, в порівнянні з попередніми. Максимально можливим показником Індексу Педерсена є 100, - що означає повне оновлення парламенту за складом партій, що до нього входять. Мінімумом можливий показник Індексу Педерсена – 0, якщо партії отримали абсолютно ідентичну кількість голосів як на попередніх виборах. У вигляді формули Індекс Педерсена можна спрощено представити як:

$$1/2^n (\sum |P_{i,t} - P_{i,t-1}|) \quad i=1^2$$

де $P_{i,t}$ відображає назву партії та часовий проміжок, а n – кількість партій

Методологія обрахунку Індексу Педерсена має ряд двозначних моментів. В першу чергу -проблемним є розрахунок Індексу у тому випадку, якщо партії беруть участь у виборах блоками і учасники блоку можуть відрізняються на різних виборах. По друге, - партії можуть розколотися та брати участь у подальших виборах двома різними списками. В обох випадках не до кінця зрозуміло яким чином вимірювати трансфер голосів. Для того щоб досягти консистентності у підходах до вимірювання партійної інституціоналізації – збір даних здійснювався не на основі наявних датасетів, а в ручному режимі.

Для наочності загального підходу до розрахунку Індексу Педерсена в рамках даної роботи наводжу приклад парламентських виборів у Бразилії 1998-го року.

Таблиця 1. Зразок розрахунку Індексу Педерсена

Партія	% голосів на виборах 1994-го року	% голосів на виборах 1998-го року	Різниця
Бразильський демократичний рух	20.3	15.2	5.1
Соціал-демократична партія	13.9	17.5	3.6
Партія ліберального фронту	12.9	17.3	4.4
Партія трудящихся	12.8	13.2	0.4
Реформістсько-прогресивістська партія	9.4	11.3	1.9
Демократична партія праці	7.2	5.7	1.5

² (Pedersen, 1979)

Прогресивістська партія	6.9	не брала участі у виборах	6.9
Партії, що не подолали бар'єр	16.6	19.8	3.2
Індекс Педерсена = сума різниць / 2			27/2 = 13.5

Сума різниць, які отримали партії на виборах складає показник 27 (зі 100 можливих, якби парламент оновився повністю). Різниця партій, що не подолали бар'єр наводиться сукупним числом. У тому випадку, якщо партія долала бар'єр на попередніх виборах, а на наступних не змогла пройти до парламенту, то її різниця розраховується окремо від партій, що не подолали бар'єр.

Окрім вищенаведеної тези щодо електоральної волатильності як конвенційного проксі-показника електоральної волатильності варто окремо зосередитися на поясненні чому інші критерії, що згадувалися в попередніх хвилях досліджень на тему партійної інституціоналізації не можуть лягти в основу повноцінного порівняльного дослідження. Значна частина з таких критеріїв як партійна організація чи легітимність, або гантінгтонівська автономія та когерентність дійсно не можуть бути операціоналізовані та виміряні і є радше оціночними термінами. На рівні якісного аналізу можливим є запропонувати дизайн для історичного аналізу та дослідження кейсів, з метою представлення інституціоналізації партійних систем з вищезазначеними критеріями, однак це вимагатиме великої кількості ресурсів та виходитиме далеко за межі дипломної роботи.

Ще частина операціоналізованих критеріїв відпадає через їх несумісність як з моїм визначенням партійної інституціоналізації так і через історичну нерелевантність для третьої хвилі демократизації. Вимірювання «живучості» партій через їх формальний статус реєстрації далєбі може вважатися релевантною для країн з гнучким партійним законодавством, що не вимагає постійної участі у виборах для підтвердження статусу політичної партії. Так, для прикладу, в Україні зареєстровано 365 політичних партій (Міністерство юстиції України, 2021), хоча в парламентських виборах 2019-го року взяло участь лише 22 з них (близько 6%). Відповідно і рік реєстрації партії та її формальної ліквідації не відображає історичний проміжок її діяльності та не підходить для виокремлення як потенційного критерію (скільки років зареєстровані поточні парламентські партії).

Стабільність правил та електоральної конкуренції теж є важливим критерієм, врахування якого є потенційно можливим для нашого аналізу партійної інституціоналізації. Постійна зміна Конституції, партійного та електорального законодавства не сприяє стабільності партійної системи, політичні актори повсякчас

змушені адаптуватися до нових «правил гри». Однак в контексті нашого дослідження відслідкувати конкретний характер змін законодавства по усіх країнах, що складають нашу генеральну сукупність вкрай важко через відсутність подібних агрегованих даних, що стосувалися б можливостей самовисування кандидатів, можливостей партій балотуватися блоками, оподаткування партійної діяльності, тощо. Якщо ж відштовхуватися виключно від типу виборчої системи, - то у більшості країн, що склали нашу вибірку – виборча система на парламентських виборах була однаковою як на останніх виборах до реформи державного фінансування політичних партій, так і на перших виборах з прямим державним фінансуванням.

Критерії масштабу та електоральної географії, які для прикладу використовував С.Майнварінг також не є релевантними для аналізу партійної інституціоналізації. В основі критерію – географічна дисперсія голосів за конкретну партію. У тому випадку якщо партія концентрована навколо певного регіону та має географічно обмежений, нішевий характер, то вона відповідно є і менш інституціоналізованою (не формує консистентні паттерни електоральної мобілізації на загальнонаціональному рівні). Дослідження Майнварінга, що зосереджувалося навколо Латинської Америки могло враховувати географічні паттерни голосування як релевантні критерії через відносну етнічну гомогенність цих країн. Однак у випадку інших демократій третьої хвилі ситуація є складнішою, адже в такому випадку етнічні, регіональні партії що з року в рік переобираються та мають стійкі електоральні ніші будуть сприйматися як недостатньо інституціоналізовані. Для прикладу можна згадати угорські етнічні партії в Румунії та Демократичну партію албанців в Північній Македонії, які попри стабільні паттерни електоральної підтримки обмежених регіонами проживання етнічних меншин будуть аналітично класифікуватися як менш інституціоналізовані ніж партії-одноденки що отримали відносно більший географічний розподіл по всій країні.

Серед інших можливих критеріїв варто відкинути також і ті що враховують масову участь та членство громадян в партії. XX століття характеризувалося масовою участю громадян в партійному житті як в демократичних так і авторитарних режимах. Втім, дослідники відзначають характерну для кінця XX – початку XXI століття тенденцію до зниження громадської участі в політичному житті. Членство в партіях зменшується і партії не здатні існувати за рахунок членських внесків, так само як зменшується і участь громадян у виборах та ідентифікація з партіями як такими (Maig, 2013). Саме тому подібні критерії могли бути релевантні для досліджень першої хвилі партійної інституціоналізації, однак зовсім не відображати поточний стан партійних інститутів в епоху кінця «масової політики». Партійні системи що виникли в період масового телебачення дали змогу політикам перемагати на виборах без суттєвих зв'язків з громадськими ідентичностями, побудовами партійної лояльності та розбудови мереж (Lewis, 2006).

Важливо також зазначити що в рамках дослідження електоральна волатильність розраховувалася виключно як трансфер голосів на парламентських виборах, без врахування президентських та місцевих виборів. Це пов'язано з тим, що у випадку президентських виборів часто можливим є самовисування кандидатів без партійних афіліацій. У випадку з місцевими та регіональними виборами надскладно зібрати дані, враховуючи що вибори проводяться до сільських та міських рад, адміністративно-територіальних утворень різного масштабу та суб-національних представницьких органів (в федеративних країнах). Окрім того, президентські, парламентські та місцеві вибори здебільшого проходять з відокремленими один від одного часовими рамками, що до певної міри викривлює логіку порівняння до та після старту державного фінансування. Також варто зазначити про феномен *electoral separation of purposes* (розподіл мотивів голосування) (Samuels, 2011), - на різних рівнях виборів громадяни схильні голосувати відповідно до різних цілей, залежно від компетенцій органів та політизації кліважів (умовно кажучи питання національної безпеки не є мотивуючим чинником у випадку місцевих виборів). Відповідно і порівняння консистентних паттернів електоральної мобілізації не є можливим у випадку врахування усіх можливих виборів. До цього також додається проблема форм правління та форми територіального управління, - відмінності в формальному інституційному дизайні мають своїм наслідком різну кількість виборів (відсутність президентських виборів у парламентських країнах та виборів у субнаціональні органи влади в унітарних республіках).

Варто уточнити також і те, що дані електоральної волатильності враховують виключно вибори до нижніх палат парламентів якщо в країні є інститут бікамералізму. Це пов'язано з тим, що здебільшого верхні палати обираються за окремою процедурою (часто без участі виборців) та електоральною формулою, що відрізняється від виборів до нижніх палат парламентів. У тому випадку коли виборці все ж долучаються до виборів верхніх палат свою роль може відігравати описаний вище феномен розподіл мотивів голосування.

В дослідженні також не враховується тип партійних (за кількістю партій що перебувають в парламенті) та виборчих систем. Оскільки в більшості моделей державного фінансування гроші йдуть за виборцями (принаймні для партій що подолали бар'єр) то відповідно незалежно від кількості партій в парламенті шанси на збільшення партійної інституціоналізації тих хто уже виграв вибори є однаковими. В умовах двопартійної системи фінансування для обох партій має шанси на конвертацію в приблизно подібну кількість голосів як і в багатопартійних системах, просто доля фінансування буде розподілена між різною кількістю акторів, відповідно і їх спроможності для конкуренції будуть подібними. Таким чином державне фінансування здатне заморозити наявні на момент старту виділення коштів паттерни міжпартійної конкуренції і як результат зменшити електоральну волатильність.

Фактор виборчих систем також не враховувався в дослідженні. Попри величезний об'єм політологічної літератури на тему зв'язку виборчої та партійної системи (Duverger, 1964; (Herron, Pekkanen, & Shugart, 2021) вкрай мало літератури присвячено саме темі зв'язку виборчої системи та партійної інституціоналізації або її впливу на електоральну волатильність. Г.Голосов вказує на вплив мажоритарних виборчих систем на слабку партійну інституціоналізацію (Голосов, 2020), однак крос-національних порівняльних досліджень в контексті демократій третьої хвилі на цю тему в ході підготовки до диплому знайти не вдалося. Бартоліні та Мейр наводять приклади що перехід від мажоритарних до пропорційних систем підвищує електоральну волатильність в країнах Західної Європи (Bartolini & Mair, 2007), однак це стосується демократій першої та другої хвилі, які як окреслено вище суттєво відрізняються від країн що аналізуються в моєму дослідженні через стабільність партійних систем та *entrenchment* самих партій.

Операціоналізація державного фінансування політичних партій

Сума яку складає державне фінансування політичних партій розраховується в період політичного циклу (між двома виборами) як середній щорічний показник, який партії отримали за цей період. Тобто суми отримані з бюджету щороку додаються між собою та діляться на кількість років протягом яких вони виділялися. Для прикладу, всього на державне фінансування партій в Бразилії протягом 1995-1998-х років було виділено 139,265,794 бразильських реалів, що в середньому склало 34,816,448.5 реалів на рік. Потім ця сума переводиться в рамки єдиного валютного показника у доларах США відповідно до обмінних курсів в роки виділення коштів (на основі агрегованих історичних даних, зібраних Investing.com). Після цього дана сума нормалізується відповідно до демографічних показників в країні, - ділиться на загальну кількість дорослого населення (для того щоб вирахувати приблизну суму коштів з розрахунку на один голос). Оскільки точних даних щодо людей з правом голосу знайти дуже важко в межах дослідження, то сума ділиться саме на кількість дорослого населення, яке приблизно співпадає з кількістю виборців (адже здебільшого право голосу особа отримує якщо їй виповнилося 18 років).

Розрахунок впливу державного фінансування на партійну інституціоналізацію

Для того щоб підтвердити гіпотези нашого дослідження було зібрано набір даних, що включав в себе:

- Абсолютну суму коштів виділених фінансування партій з державного бюджету з початку політики держфінансування до перших парламентських виборів
- Показники електоральної волатильності на парламентських виборах до та після старту політики держфінансування партій.

Різниця у показниках електоральної волатильності до та після держфінансування здатна підтвердити ефект впливу політики та дати відповідь на першу гіпотезу дослідження.

Для відповіді на другу гіпотезу було проведено кореляційний та регресійний аналіз показників суми державного фінансування з розрахунку на доросле населення країни та показників електоральної волатильності на парламентських виборах після введення політики державного фінансування політичних партій. Розрахунки здійснювалися в межах програмного забезпечення RStudio. Код для розрахунків а також дані подані в Додатках до дослідження.

Також регресійна модель проводилася з урахуванням кількох інших незалежних змінних для того щоб краще порівняти потенційний ефект інших чинників на партійну інституціоналізацію. Серед них було враховано форму правління, жорсткість фінансового регулювання (дозвіл на корпоративне та анонімне фінансування), економічний ріст країни (ВВП) та регіон світу. Для ліпшого унаочнення результатів дослідження також створена візуалізація у вигляді точкової діаграми за допомогою пакету ggplot в RStudio. Для кращої подачі матеріалу було здійснено ряд візуалізацій щоб підкреслити результати розподілу залежно від доданих вище незалежних змінних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Збір даних

Відсутність попередніх досліджень на тему зв'язку державного фінансування політичних партій та партійної інституціоналізації легко пояснюється браком подібних даних. На жаль, станом на сьогодні, єдиної бази даних, що включала б загальні суми фінансування партій по роках та їх розподіл, не існує. Окремі дослідження включають дані по конкретних країнах, без узагальнень по інших кейсах для можливостей проведення порівняльного дослідження (van Biezen, Petak, 2004; Perousis, 2014; Enyedi, 2016). Дані щодо сум фінансування таким чином відсутні як в науковій літературі, так і в літературі з аналізу політик та рекомендацій щодо державного фінансування, що описана вище.

Для збору даних в ході цього дослідження основний акцент робився на пошуку конкретних бюджетних програм по країнах, що складають нашу генеральну сукупність, щоб визначити точну суму коштів, що виділялися на фінансування політичних партій. У тому випадку якщо формула бюджетної алокації коштів була відносно простою (наприклад, якщо в законодавстві щодо фінансування вказано N сума коштів за кожен голос партії, що пододала бар'єр), то розрахунок здійснювався самостійно на основі даних щодо результатів виборів у цій країні (такі дані збирались окремо). В окремих випадках також дані були взяті з інших досліджень на тему державного фінансування політичних партій (Baker, 2007; Sick, 2008; Valenzuela, 2020), зі звітів органів державної влади що відповідальні за дану політику а також з повідомлень самих партій та медіа (Pichel, 2019).

Станом на момент написання цього дипломного дослідження, було проведено пошук даних по 56 країнах, що складають нашу генеральну сукупність, та щодо 24 з них було знайдено точні дані. В цілому дані щодо країн, що врешті склали нашу вибірку були зібрані шляхом:

- Пошуку інформації в бюджетних програмах, звітах органів державної влади та політичних партій: Тимор-Лешті, Боснія і Герцеговина, Південна Африка, Бразилія, Аргентина, Сербія, Хорватія, Албанія, Румунія, Болгарія, Україна, Литва;

- Розрахунку коштів державного фінансування відповідно до норм законодавства: Уругвай, Перу, Гватемала, Індонезія, Тайвань, Латвія, Польща, Грузія;
- Інформації щодо даних держфінансування в наукових дослідженнях та документах з аналізу політики: Папуа Нова Гвінея, Естонія, Чилі;
- Інформації щодо даних держфінансування в медіа: Панама.

В більшості випадків було використано автоматичний переклад тексту з відповідної мови на англійську чи українську для пошуку відповідних ключових слів щодо бюджетних програм. Далі, я копіював потрібні дані і заносив їх в свою нову базу даних.

Збір даних щодо електоральної волатильності здійснювався шляхом безпосереднього розрахунку Індексу Педерсена по виборах до та після старту політики державного фінансування політичних партій. Для розрахунків бралися офіційні дані щодо результатів парламентських виборів по кожній з країн.

Окрім того, для унаочнення даних для візуалізацій були також зібрані дані щодо форми державного правління, жорсткості законодавства у сфері партійного фінансування, ВВП країни, та регіону. Форма державного правління визначалася відповідно до даних по демократичним країнам, зібраних М.Шугартом та Д.Самюелсом (Samuels, 2011), - класифікація країн на парламентські, прем'єр-президентські, президентсько-парламентські та президентські республіки (у випадку цього дослідження категорії прем'єр-президентської та президентсько-парламентської республіки були об'єднані в категорію напів-президентська республіка за класифікацією М.Дюверже (Duverger, 1980). Жорсткість законодавства щодо партійного законодавства визначалася через законодавчі обмеження щодо анонімного фінансування політичних партій, а також фінансування партій з боку корпоративних структур, наведених в базі даних щодо політичного фінансування від *International Institute for Democracy and Electoral Assistance* (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2021). Дані щодо ВВП на душу населення по країнах наведені в доларовому форматі відповідно до перших парламентських виборів після старту політики державного фінансування політичних партій згідно з даними Світового Банку (The World Bank, n.d.). Класифікація країни за регіоном проводилася вручну за категоріями Європа (12 країн), Азія (4 країни), Латинська Америка (7 країн), Африка (1 країна).

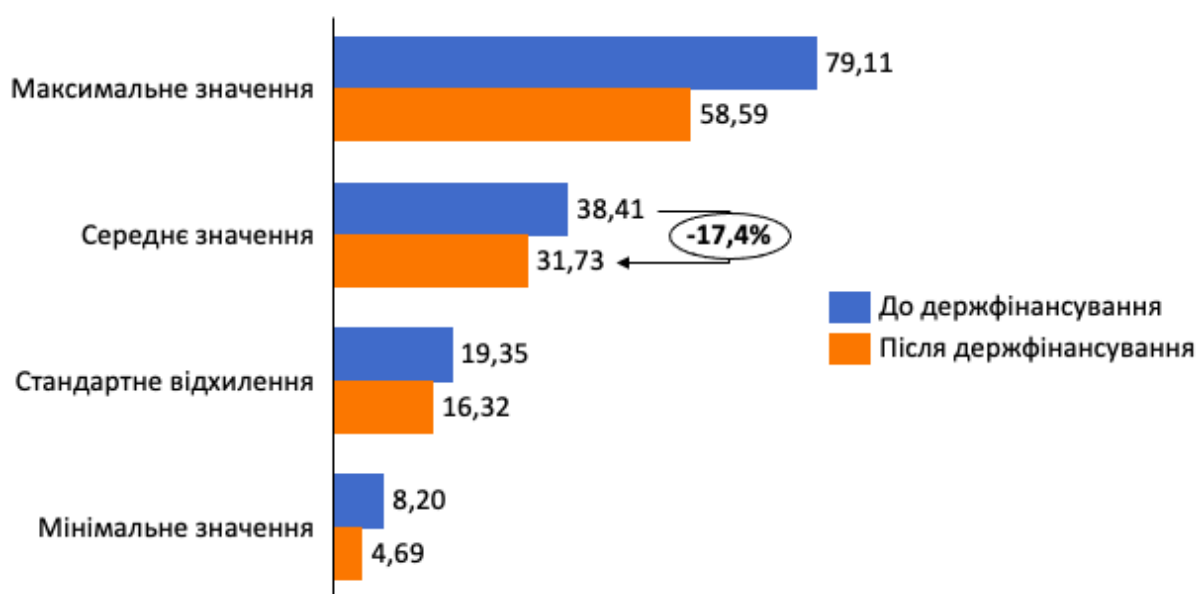
Різниця у електоральній волатильності до та після старту політики державного фінансування партій

В ході дослідження зібрані дані по 24 країнам відображають зменшення рівня електоральної волатильності (Індексу Педерсена) в середньому на 6.68 пунктів 2.

2 до та після старту політики державного фінансування партій

	Після фінансування	31.73	16.3220734	4.69	58.59
			1		

Графік 1. Значення індексу Педерсена до та після старту політики державного фінансування партій

Середнє значення таким чином відображає позитивний ефект політики державного фінансування, однак в цілому різниці суттєво відрізняються в окремих країнах. Так, у випадку Румунії зросла електоральна волатильність на 18.94 пункти, а в Індонезії зменшилася аж на 42.44 пункти. Однак в цілому по більшості країн вибірки відбулося саме зменшення електоральної волатильності після старту політики державного фінансування партій.

Кореляційний та регресійний аналіз

Кореляційний аналіз між показниками змінних середньої суми державного фінансування на рік з розрахунку на одного виборця та різниць у електоральній волатильності складає 0.09580251. Кореляція вказує на слабкий зв'язок лінійної залежності цих змінних та не є статистично значимою. Кореляція розраховувалася з

використанням функції *cor* (кореляція Пірсона) в RStudio з вищезазначеними змінними як *x* та *y*. Результати регресійного аналізу наведено нижче:

3. Модель лінійної регресії

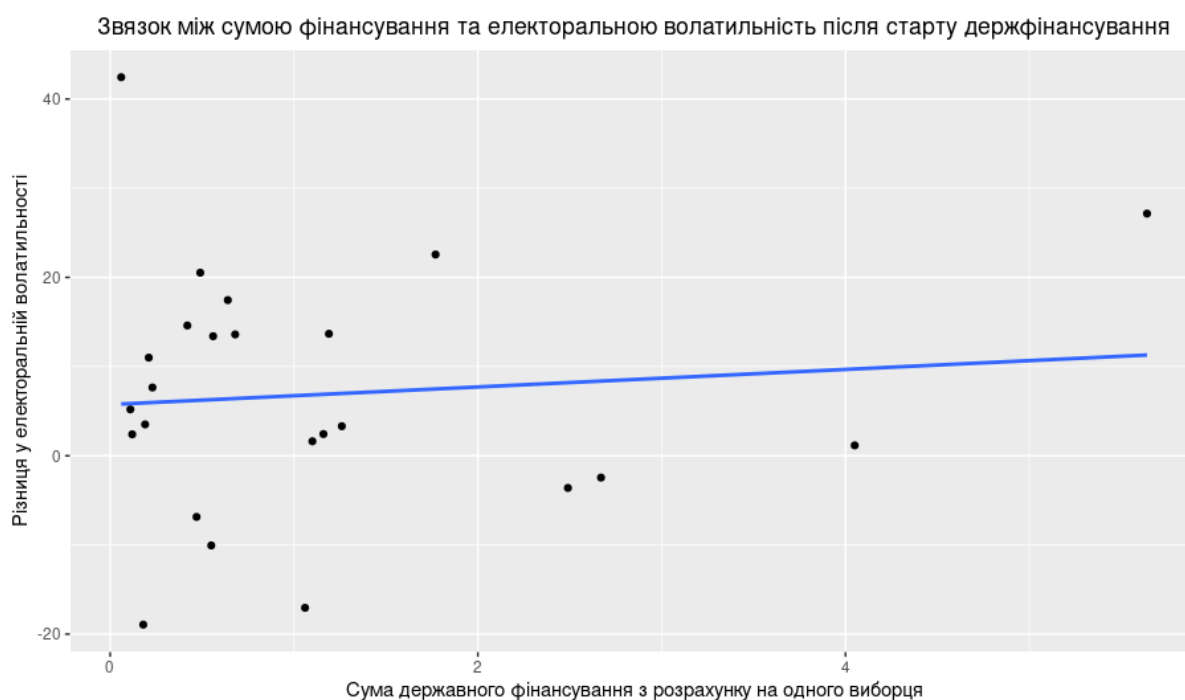
	Вплив на електоральну волатильність
Константа	1.504 (1.108)
Середня сума державного фінансування на рік	0.715 (2.699)
ВВП на душу населення	0.0004 (0.0006)
Форма правління (референтна група – Напівпрезидентська)	
Парламентська	-7.803 (8.389)
Президентська	-2.640 (1.136)
Чи є заборона корпоративного фінансування	-1.381 (7.228)
Чи є заборона анонімного фінансування	1.143 (1.080)
Регіон (референтна група – Азія)	
Регіон Африка	2.284 (1.752)
Регіон Європа	-1.151 (9.353)
Регіон Латинська Америка	-1.598 (1.213)
R-квадрат	0.3673
Скоригований R-квадрат	-0.03946

Показники сили ефекту вказують на відсутність статистичної значимості впливу незалежних змінних на партійну інституціоналізацію. Оскільки показники не є значимими то відпадає і потреба в порівнянні незалежних змінних з референтними

категоріями. І хоч статистичні моделі не змогли підтвердити значимість моїх змінних, але напрямок їх зв'язку відповідає моїм очікуванням. Наприклад, напрямок впливу державного фінансування (хоч і незначимо) був позитивний. Це дає можливість припустити, що з більшою кількістю даних (всіх країн з генеральної сукупності), я міг би побачити значимі результати. На жаль незалежні змінні не є значимими і не можливим є підтвердити їх вплив, однак візуалізація даних у вигляді точкових діаграм може допомогти у пошуку потенційних трендів впливу різних незалежних змінних.

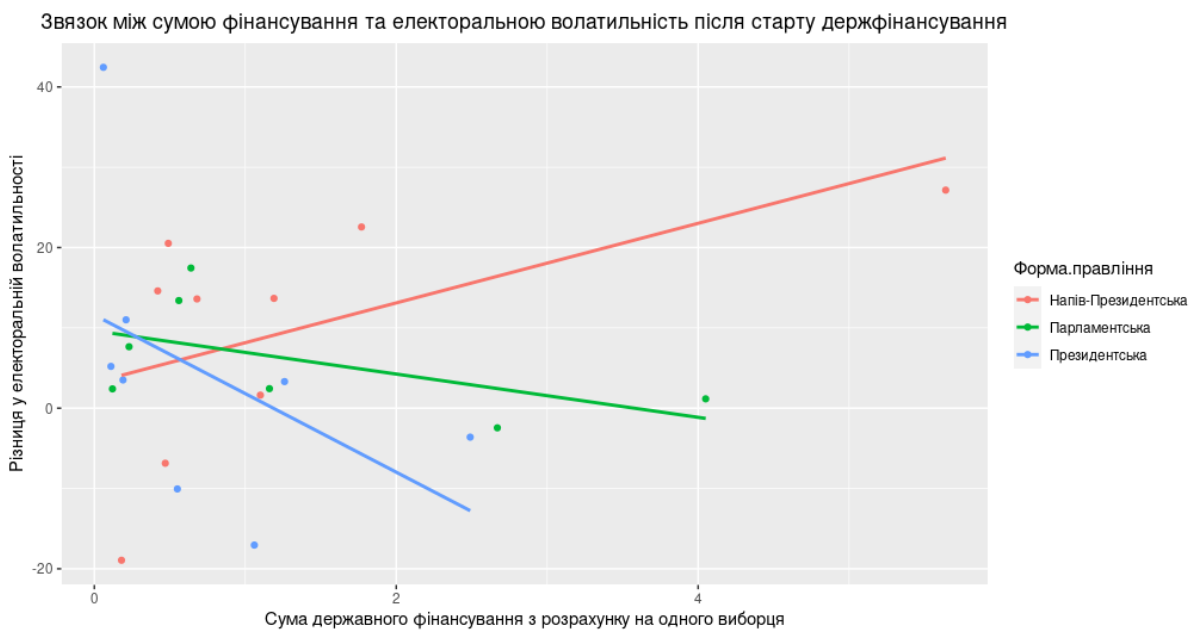
Візуалізація даних

Графік 2. Точкова діаграма зв'язку між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування

Наведена вище діаграма візуалізує розсіюваність точок спостереження та вказує на наявність слабого зв'язку між сумою державного фінансування та змін у електоральній волатильності. Лише половина спостережень відповідає очікуваному тренду. Для того щоб пояснити можливі варіації у країнах що складають нашу вибірку нижче підкреслено ряд факторів які можуть впливати на партійну інституціоналізацію, а саме форма правління, регулювання партійних фінансів, регіон та ВВП країни.

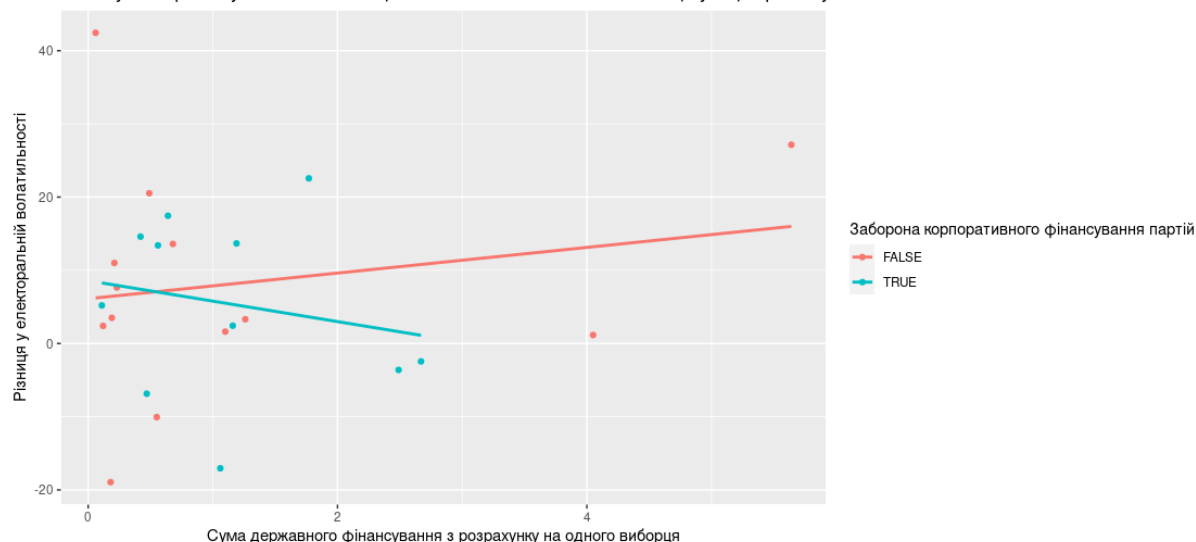
Графік 3. Точкова діаграма зв'язку між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування (форма правління)

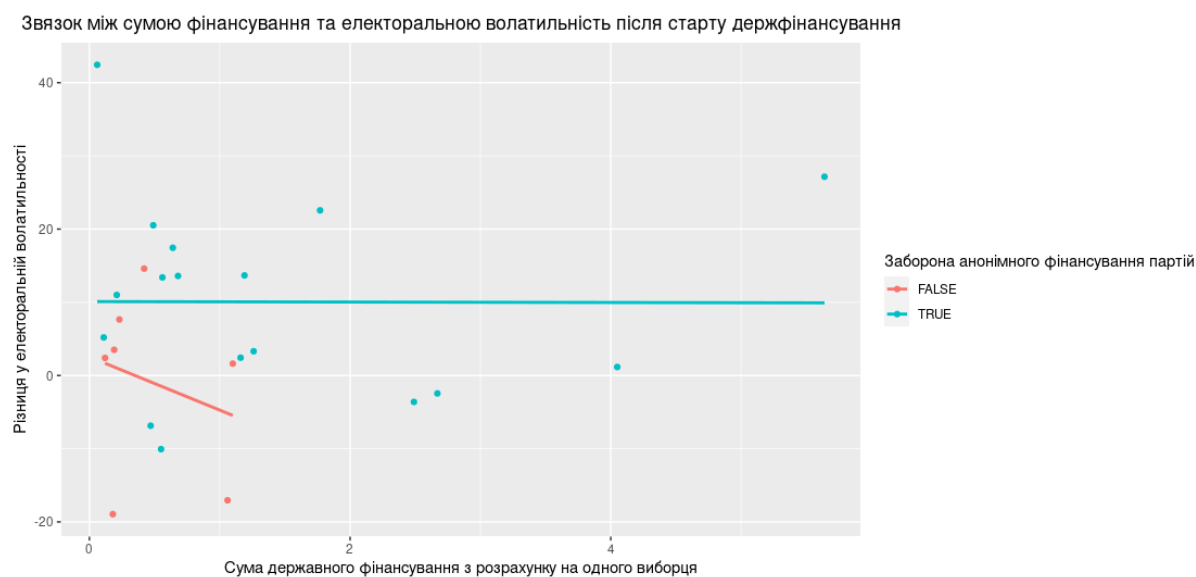
На візуалізації вище кожне спостереження підкреслено точки залежно від форми правління в країні. Обережно можна говорити, що напів-президентські країни мають позитивний зв'язок між державним фінансуванням партій та електоральною волатильністю, а президентські країни - негативний. Потенційне пояснення цього зв'язку зустрічається у між формою правління та розвитком партій є у політологічній літературі (Samuels, 2011). Попередні дослідження вказують, що і потенційно високий об'єм президентських повноважень негативно впливає на партійну інституціоналізацію. Втім, ці дослідження передбачають, що парламентські країни мали б демонструвати такий самий позитивний тренд як і напів-президентські, адже вони теж мають менший вплив президентських повноважень. Тим не менш, частково ці дані співпадають з теорією з існуючої літератури. Можливо, якби аналіз включав всі 51 країни, то цей тренд був би більш вираженим.

Графік 4. Точкова діаграма зв'язку між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування (заборона корпоративного фінансування)

Зв'язок між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування

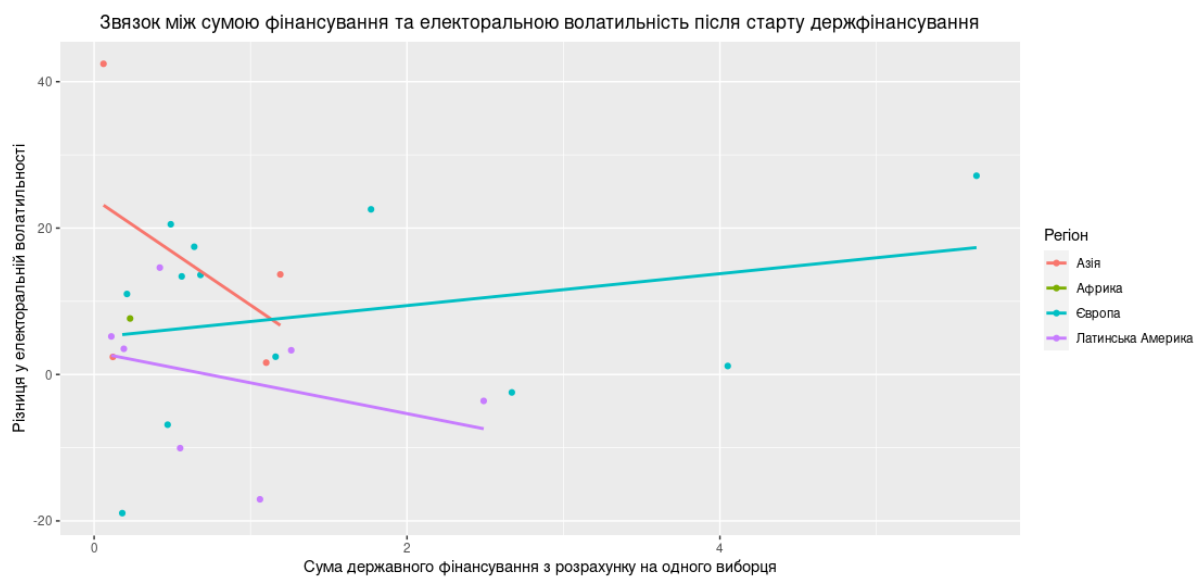
Графік 5. Точкова діаграма зв'язку між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування (заборона анонімного фінансування)

Регулювання партійного фінансування є важливим фактором що впливає на спроможність політичних партій залучати кошти на свою діяльність. В країнах де заборонено корпоративне фінансування партій електоральна волатильність зменшується, що свідчить про потенційну нестачу у партій донорських коштів для ведення своєї діяльності. Водночас у країнах де є корпоративне фінансування помітне зменшення електоральної волатильності, адже партії окрім державних коштів мають ширший спектр можливостей залучення фінансування і відповідно стимулів для переобрання, стабілізації паттернів міжпартійної конкуренції та як наслідок – партійної інституціоналізації.

У випадку з анонімним фінансуванням політичних партій тренд вказує незначимість заборони анонімного фінансування як потенційного фактору. Водночас, країни де анонімне фінансування не заборонено мають вищі показники електоральної волатильності, що підкреслює потенційну нерелевантність державного фінансування в умовах низької прозорості та підзвітності фінансування, можливостей партій отримувати кошти без зазначення спонсорів.

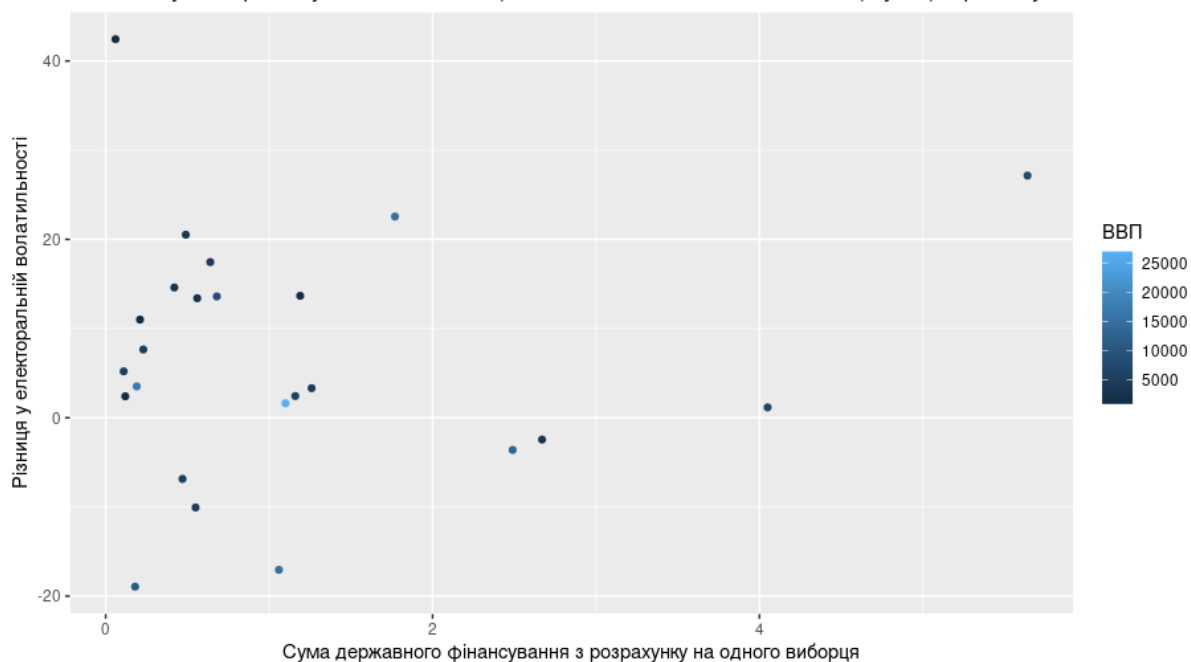
Графік 6. Точкова діаграма зв'язку між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування (регіон)

Регіональний чинник може грати суттєву роль в партійній інституціоналізації, адже для різних регіонів можуть бути характерні відмінні партійні сім'ї (Maig & Mudde, 1998), традиції міжпартійної взаємодії та інші регіональні чинники. Враховуючи наведені вище дані можна пов'язати регіональні відмінності з проблемами форми правління, - для європейських країн що складають нашу вибірку характерне домінування напів-президенталізму, в той час як для латиноамериканських – президентських республік.

Графік 7 Точкова діаграма зв'язку між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування (ВВП)

Зв'язок між сумою фінансування та електоральною волатильністю після старту держфінансування

Точкова діаграма з наведеним рівнем економічного росту також не підкреслює суттєвої значимості у спроможностей економічних факторів зменшити електоральну волатильність.

ВИСНОВКИ/ДИСКУСІЯ

Результати дослідження підтверджують гіпотезу щодо впливу політики державного фінансування партій на партійну інституціоналізацію. В країнах що розпочали фінансову підтримку партій з державного бюджету зменшилися показники електоральної волатильності (Індекс Педерсена) на 6.68 пунктів протягом перших виборів після старту фінансування. Окрім того, зменшилися мінімальні та максимальні показники цього Індексу.

Це вказує на вагомість державного фінансування партій для тих країн третьої хвилі демократизації, де ця політика ще не проводиться для зміцнення партійної системи та стабілізації паттернів міжпартійної конкуренції.

Водночас друга гіпотеза щодо зв'язку між об'ємом фінансування та партійною інституціоналізацією не підтверджується методом аналізу кореляцій та лінійної регресії. Тим не менш, обережно можна припустити, що збільшення спостережень і залучення більшої кількості країн може дати більше варіації для перевірки гіпотези. Таким чином обмеженням підходу є доступність даних для аналізу, а також обрані статистичні методи.

Точкові діаграми та тренди, ідентифіковані в ході дослідження також проливають світло на вплив інших факторів на партійну інституціоналізацію. Форма державного правління суттєво впливає на можливості партійного розвитку через такі чинники як різний характер відбору партійних лідерів, внутрішньопартійної підзвітності президентів та прем'єр-міністрів та феномен розподілу мотивів голосування (Samuels, 2011), що потенційно впливають на партійну інституціоналізацію через відмінні стимули для розбудови партій та ціну парламентського мандату в різних формах державного правління. Лінійний тренд на точковій діаграмі (графік 3.2) вказує суттєве зменшення електоральної волатильності в умовах лише напівпрезиденталізму, а не парламентської чи президентської республік. При чому якщо в останньому випадку слабкі стимули партійної інституціоналізації є зрозумілими (нижча ціна мандату, спроможність президентів до самовисування та їх невідповідність партійному лідерству), то у випадку парламентських республік зв'язок не є очевидним. Це в свою чергу збагачує потенційні напрямки досліджень партійної інституціоналізації потребою детальнішого аналізу форми правління, адже одна із суттєвих рекомендацій у сфері політик щодо розвитку політичних партій для країн третьої хвилі демократизації полягатиме і у обранні оптимальних конституційних дизайнів. Звісно, питання вибору форми правління не повинно мотивуватися виключно її впливом на партійну систему, однак аргументи наведені вище можуть суттєво збагатити дискусії щодо конституційних змін, до яких так схильні демократії третьої хвилі.

Регулювання партійних фінансів, як видно з Графіків 4-5 також є вагомим чинником, що може впливати на партійну інституціоналізацію. Заборона на

корпоративне фінансування зменшує фінансову спроможність партій, їх можливість розбудувати мережі, утримувати апарат та вести агітацію, а у тих випадках коли і корпоративне і державне фінансування були дозволені, то меншими були і різниці у електоральних волатильностях. У тих же випадках коли було дозволеним і анонімне фінансування партій то їх волатильність навпаки зростала, що є свідчення негативних ефектів, які на партійну інституціоналізацію здійснює непрозорість та невідзвітність партійних фінансів. Поглиблене дослідження регуляторного фреймворку обмежень фінансування може суттєво збагатити дискусію на тему партійної інституціоналізації. Конкретні рекомендації можуть полягати в обмеженні анонімного голосування, однак питання корпоративного фінансування ситуація є складнішою. Однією з ключових цілей політики державного фінансування партій є формування їх автономними від груп інтересів, надаючи ресурси для підвищення їх фінансової спроможності. Дозвіл корпоративного фінансування може посилити партійну інституціоналізацію, однак мати негативні ефекти у забезпеченні інших цілей політики держфінансування партій.

Варто підтвердити ключовий висновок, що політика державного фінансування партій впливає на партійну інституціоналізацію в країнах третьої хвилі демократизації. Рекомендаціями є впровадження цієї політики у тих країнах де вона відсутня на даний момент. Попри те, що вплив об'єму держфінансування на партійну інституціоналізацію не підтверджується, важливим є забезпечення політичних партій достатнім об'ємом коштів для посилення їхньої спроможності, однак точний об'єм коштів є відкритим питанням яке повинне вирішуватися з врахуванням локального контексту та інших факторів політичної системи країни. Політику державного фінансування варто також посилити іншими політиками, спрямованими на формування прозорої та підзвітної системи фінансування партій з боку недержавних акторів.

Ця магістерська дипломна робота мала на меті підтвердити чи дійсно фінансування політичних партій з державного бюджету є важливим для партійного розвитку та його ключового виміру – партійної інституціоналізації, яка фіксує паттерни міжпартійної конкуренції та електоральної мобілізації здатна забезпечити стабільність в реалізації політик. Це є особливо важливим вразливим для демократії країнам, чий вільний розвиток не є достатньо тривалим для убезпечення від загроз авторитаризму. Аналіз нової унікальної бази даних підтвердив що сам факт політики державного фінансування партій є важливим чинником партійної інституціоналізації. Цей аналіз є цінним в українському контексті, адже державне фінансування партій поки що не дає очікуваного ефекту, - рівень оновлення парламенту в 2019-у році чітко вказує що реципієнти коштів не змогли конвертувати державну підтримку в сталий набір голосів. Окрім того сама політика є залежною від бюджетних та політичних циклів. Однак досвід інших демократій третьої хвилі вказує на те що український випадок є радше виключенням з правил і збереження державної підтримки разом з нормалізацією «правил гри» через кілька виборчих циклів зможе не лише забезпечити

стабільний розвиток партійної системи а й вберегти її від захоплення групами інтересів, забезпечивши незалежне джерело фінансування політичних партій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abushouk, A. I. (2016). The Arab Spring: A Fourth Wave of Democratization? *Digest of Middle East Studies*, 25(1), 52–69. <https://doi.org/10.1111/dome.12080>
2. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2013). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (Illustrated ed.), Currency.
3. Aldrich, J. H. (1995). *Why Parties?: The Origin and Transformation of Political Parties in America* (American Politics and Political Economy Series) (1st ed.). Chicago, IL: University Of Chicago Press.
4. Americas Accountability Anti-Corruption Project. (2004). https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnada553.pdf. Technical Assistance Module. Retrieved from https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnada553.pdf
5. Baker, L. (2007). Political integrity laws in Papua New Guinea and the search for stability. *Pacific Economic Bulletin*. Retrieved from https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/157766/1/201_political.pdf
6. Bartolini, S., & Mair, P. (2007). *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985* (ECPR Classics Series). ., .: ECPR Press.
7. Bertoa, F. C. (2013). Get a Subsidy or Perish! Public Funding and Party Survival in Eastern Europe. *The Legal Regulation of Political Parties*. Retrieved from <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp2913.pdf>
8. Bertoa, F. C. (2017). *Political Party Funding Regulation in Europe, East and West: A Comparative Analysis*. OSCE. Retrieved from <https://www.osce.org/files/osce-odihr%20discussion%20paper%20on%20political%20party%20finance%20spain.pdf>
9. Bertoa, F. C. (2018). Party funding regulation in Poland (1990–2015): an appraisal. *Politologia*, (1), 47–89. <https://doi.org/10.21697/p.2016.1.03>
10. Biezen, I. V. (2003). *Financing political parties and election campaigns – guidelines*. Council of Europe. Retrieved from <http://www.eods.eu/library/Financing%20political%20parties%20and%20election%20campaigns%20guidelines.Ingrid%20van%20Biezen.pdf>
11. Birnir, J. K. (2005). Public Venture Capital and Party Institutionalization. *Comparative Political Studies*, 38(8), 915–938. <https://doi.org/10.1177/0010414005275429>
12. Casal Bertoa, F. (2016). The Three Waves of Party System Institutionalisation Studies: A Multi- or Uni-Dimensional Concept? *Political Studies Review*, 16(1), 60–72. <https://doi.org/10.1177/1478929916677136>
13. Casal Bertoa, F., & van Biezen, I. (2014). Party regulation and party politics in post-communist Europe. *East European Politics*, 30(3), 295–314. <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.938738>
14. Duverger, M. (1964). *Political Parties Their Organization and Activity in the Modern State* (University paperbacks, 82) (2nd ed.). ., .: Routledge Kegan & Paul.

15. Desposato, S. W. (2004). The Impact of Federalism on National Party Cohesion in Brazil. *Legislative Studies Quarterly*, 29(2), 259–285. <https://doi.org/10.3162/036298004x201177>
16. Diamond, L. J. (1996). Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*, 7(3), 20–37. <https://doi.org/10.1353/jod.1996.0047>
17. Duverger, M. (1980). New political system model: semi-presidential government. *European Journal of Political Research*, 8(2), 165–187. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00569.x>
18. Enyedi, Z. (2016). Party Funding in Hungary. *Political Finance and Corruption in Eastern Europe*, 91–104. <https://doi.org/10.4324/9781315601182-5>
19. Financing democracy. (2017). *OECD Observer*. <https://doi.org/10.1787/6b93a708-en>
20. Frantz, E., & Kendall-Taylor, A. (2016). Pathways to democratization in personalist dictatorships. *Democratization*, 24(1), 20–40. <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1131977>
21. Freedom House. (2021). Freedom in the World 2021 Methodology. Author. Retrieved from https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FreedomInTheWorld_2021_Methodology_Checklist_of_Questions.pdf
22. Geddes, B. (1999). What do we know about democratization after twenty years? *Annual Review of Political Science*, 2(1), 115–144. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.115>
23. Haggard, S., & Kaufman, R. R. (2016). Democratization During the Third Wave. *Annual Review of Political Science*, 19(1), 125–144. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-042114-015137>
24. Hale, H. E. (2005). *Why Not Parties in Russia?: Democracy, Federalism, and the State* (Illustrated ed.). ., United States: Cambridge University Press.
25. Hale, H. E. (2015). *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics In Comparative Perspective* (Problems of International Politics). ., United States: Cambridge University Press.
26. Hanson, S. E. (2010). *Post-Imperial Democracies: Ideology and Party Formation in Third Republic France, Weimar Germany, and Post-Soviet Russia* (Cambridge Studies in Comparative Politics) (1st ed.). New York, United States: Cambridge University Press.
27. Herron, E. S., Pekkanen, R. J., & Shugart, M. S. (2018). *The Oxford Handbook of Electoral Systems* (Oxford Handbooks). ., United States: Oxford University Press.
28. Huntington, S. P. (1993). *The Third Wave*: University of Oklahoma Press.
29. Huntington, S. P. (2006). *Political Order in Changing Societies* (The Henry L. Stimson Lectures Series) (The Henry L. Stimson Lectures Series ed.). ., United States: Yale University Press.
30. IDEA. (2014). *Финансирование политических партий и избирательных кампаний Руководство по финансированию политической деятельности*. Author.

Retrieved from <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/funding-of-political-parties-and-election-campaigns-RU.pdf>

31. Institute for government. (2020). Public funding for political parties. Retrieved from <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/public-funding-political-parties>
32. International foundation of electoral systems. (2010). Public Funding Solutions for Political Parties in Muslim-Majority Societies. IFES. Retrieved from https://www.ifes.org/sites/default/files/publicfundingsolutionsforpoliticalpartiesinmuslim_majoritysocieties_0.pdf
33. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2021). Political finance database. Retrieved April 27, 2021, from <https://www.idea.int/data-tools/data/political-finance-database>
34. Judt, T. (2006). *Postwar: A History of Europe Since 1945* (Illustrated ed.). ., .: Penguin Books.
35. Katz, R. S., & Mair, P. (2018). *Democracy and the Cartelization of Political Parties* (Comparative Politics) (Illustrated ed.). Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
36. Keohane, R. O. (1969). Institutionalization in the United Nations General Assembly. *International Organization*, 23(4), 859–896. <https://doi.org/10.1017/s0020818300025698>
37. Kitschelt, H., Hawkins, K. A., Luna, J. P., Rosas, G., & Zechmeister, E. J. (2010). *Latin American Party Systems* (Cambridge Studies in Comparative Politics) (1st ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
38. Lewis, P. G. (2006). Party systems in post-communist Central Europe: Patterns of stability and consolidation. *Democratization*, 13(4), 562–583. <https://doi.org/10.1080/13510340600791863>
39. Mainwaring S. (2008). *Presidentialism & Democracy in Latin America* (Cambridge Studies in Comparative Politics) (Illustrated ed.). ., United States: Cambridge University Press.
40. Mainwaring, S. (1988). Political Parties and Democratization in Brazil and the Southern Cone. *Comparative Politics*, 21(1), 91. <https://doi.org/10.2307/422073>
41. Mainwaring, S., & Scully, T. (1995). *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America* (Reprint ed.). ., .: Stanford University Press.
42. Magolowondo, A. (2012). Regulating political party financing: Some insights from the praxis. Netherlands Institute for Multiparty democracy. Retrieved from <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/regulating-political-party-financing-insights-from-praxis.pdf>
43. Mair, P. (2013). *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*: Verso.
44. McAllister, I., & White, S. (2007). Political Parties and Democratic Consolidation in Post-Communist Societies. *Party Politics*, 13(2), 197–216. <https://doi.org/10.1177/1354068807073858>

45. Meleshevich, A. (2007). *Party Systems in Post-Soviet Countries: A Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine* (1st ed. 2007 ed.), United States: Palgrave Macmillan.
46. Mietzner, M. (2007). Party Financing in Post-Soeharto Indonesia: Between State Subsidies and Political Corruption. *Contemporary Southeast Asia*, 29(2), 238–263. <https://doi.org/10.1355/cs29-2b>
47. OHCHR. (2001). Guidelines on the Financing of Political Parties Adopted by the Commission at its 46 th Plenary Meeting, (Venice , 9–10 March 2001). Retrieved from <https://www.ohchr.org/EN/Issues/RuleOfLaw/CompilationDemocracy/Pages/CoEGuidelines3.aspx>
48. Panebianco, A., & Silver, M. (1988). *Political Parties: Organization and Power* (Cambridge Studies in Modern Political Economies) (1st ed.). , United States: Cambridge University Press.
49. Pedersen, M. N. (1979). Electoral volatility in Western Europe. *European Journal of Political Research* 7/1, 1–26. Retrieved from <http://janda.org/c24/Readings/Pedersen/Pedersen.htm>
50. Petak, Z. (2004). Financing Political Parties in Croatia: Parliamentary Elections 2003. *Politička Misao*, Vol. XL, (2003), No. 5, 68–74. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/14395793.pdf>
51. Pichel, D. (2019). 230\$ millones de dinero publico para los partidoshttps. Retrieved from https://www.prensa.com/impresa/panorama/millones-dinero-publico-partidos_0_5265223457.html
52. Pinto-Duschinsky, M. (2002). Financing Politics: A Global View. *Journal of Democracy*, 13(4), 69–86. <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0074>
53. Polsby, N. W. (1968). The Institutionalization of the U.S. House of Representatives. *American Political Science Review*, 62(1), 144–168. <https://doi.org/10.1017/s0003055400115692>
54. Randall, V., & Svåsand, L. (2002). Party Institutionalization in New Democracies. *Party Politics*, 8(1), 5–29. <https://doi.org/10.1177/1354068802008001001>
55. Repousis, S. (2014). Politicians, political parties’ funding in Greece and anti-money laundering regulatory framework. *Journal of Money Laundering Control*, 17(1), 110–120. <https://doi.org/10.1108/jmlc-07-2013-0027>
56. Samuels, D. (2011). *Presidents, Parties, and Prime Ministers: How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior*. , United States: Cambridge University Press.
57. Schattschneider, E. E. (1942). *Party government*. Westport, CT: Greenwood Press.
58. Schmitter, P. C. (2013). What if Political Parties were to disappear or be abolished? What would happen to ‘Real-Existing’ Democracies? Retrieved from <https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/7050/real-existing-democracies-without-partiespaper.pdf>

59. Sick, A. (2008). Estonia: The Increasing Costs and Weak Oversight of Party Finance. *Public Finance and Post-Communist Party Development*, 63–76. Retrieved from <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/18586/1/18586.pdf>
60. Smilov, D., & Toplak, J. (2007). *Political Finance and Corruption in Eastern Europe: The Transition Period*. Abingdon, United Kingdom: Routledge.
61. Svoboda, M. W. (2012). *The Politics of Authoritarian Rule (Cambridge Studies in Comparative Politics)*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
62. Taylor, M., & Herman, V. M. (1971). Party Systems and Government Stability. *American Political Science Review*, 65(1), 28–37. <https://doi.org/10.2307/1955041>
63. The Economist. (2007). The Economist Intelligence Unit's index of democracy. Retrieved from https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
64. The electoral knowledge network. (2020). Public funding of political parties. Retrieved from <https://aceproject.org/ace-en/focus/core/crb/crb05>
65. The World Bank. (n.d.). GDP (current US\$). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
66. Transparency International. (2019). The role of political party finance reform in the transition from dominant to competitive party systems. Retrieved from <https://www.u4.no/publications/the-role-of-political-party-finance-reform-in-the-transition-from-dominant-to-competitive-party-systems.pdf>
67. Valenzuela, C. A. (2020). A case study of financing democracy: public subsidy for political parties in Chile. Goldman school of Public policy. Retrieved from https://gspp.berkeley.edu/assets/uploads/page/Camila_APA_-_CCDE_Fellowship.pdf
68. van Biezen, I. (2000). Party Financing in New Democracies. *Party Politics*, 6(3), 329–342. <https://doi.org/10.1177/135406880006003004>
69. Weber, M. (1965). *Politics as a vocation*: Fortress Press.
70. Welting, M. B. (1973). *Political institutionalization: comparative analyses of African party systems (Sage professional papers in comparative politics, ser) (First Edition)*. ,. .: Sage Publications.
71. Welzel, C., Inglehart, R. F., Haerpfer, C., & Bernhagen, P. (2019). *Democratization (2nd ed.)*. Oxford, UK: Oxford University Press.
72. Ziblatt, D. (2017). *Conservative Parties and the Birth of Democracy (Cambridge Studies in Comparative Politics)*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
73. Голосов, Г. (2020). Сравнительная политология. СП(6), Россия: Издательство ЕУСПБ.
74. Міністерство юстиції України. (2021). Відомості щодо зареєстрованих у судовому порядку політичних партій станом на 01.01.2021 року. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/m/4561>
75. НАЗК. (2020). Про державне фінансування політичних партій. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partij/>

76. Слово і Діло. (2019). У ЦВК підраховали, скільки партії витратили на виборчу кампанію. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2019/08/07/novyna/polityka/czvk-pidrahuvaly-skilky-partiyi-vytratyly-vyborchu-kampaniyu>

Додаток 1. Дані для розрахунків

ВВП	Сума коштів на виборця в рік	Різниця в волатильності	Форма правління	Заборона корпоративного фінансування партій	Заборона анонімного фінансування партій	Регіон
4991.24	0.47	-6.86	НапівПрезидентська	Заборонено	Заборонено	Європа
3659.03	0.49	20.52	НапівПрезидентська	Дозволено	Заборонено	Європа
2970.59	2.67	-2.45	Парламентська	Заборонено	Заборонено	Європа
14945	1.77	22.56	НапівПрезидентська	Заборонено	Заборонено	Європа
10435.04	0.18	-18.94	НапівПрезидентська	Дозволено	Дозволено	Європа
7655.13	5.64	27.15	НапівПрезидентська	Дозволено	Заборонено	Європа
5765.2	1.16	2.43	Парламентська	Заборонено	Заборонено	Європа
8059.42	0.68	13.6	НапівПрезидентська	Дозволено	Заборонено	Європа
2673.79	0.56	13.4	Парламентська	Заборонено	Заборонено	Європа
26910.23	1.1	1.62	НапівПрезидентська	Дозволено	Дозволено	Азія
1150.26	0.06	42.44	Президентська	Дозволено	Заборонено	Азія
13080.25	2.49	-3.61	Президентська	Заборонено	Заборонено	Латинська Америка
5087.15	0.11	5.2	Президентська	Заборонено	Заборонено	Латинська Америка
4619.99	0.55	-10.06	Президентська	Дозволено	Заборонено	Латинська Америка
3154.33	0.42	14.6	НапівПрезидентська	Заборонено	Дозволено	Латинська Америка
14999.37	1.06	-17.05	Президентська	Заборонено	Дозволено	Латинська Америка
851.52	0.21	11	Президентська	Дозволено	Заборонено	Європа
4833.63	0.23	7.65	Парламентська	Дозволено	Дозволено	Африка
4144.63	0.64	17.45	Парламентська	Заборонено	Заборонено	Європа
6072.19	4.05	1.16	Парламентська	Дозволено	Заборонено	Європа
1401.95	0.12	2.4	Парламентська	Дозволено	Дозволено	Азія
1013.05	1.19	13.67	НапівПрезидентська	Заборонено	Заборонено	Азія
16813.97	0.19	3.51	Президентська	Дозволено	Дозволено	Латинська Америка
4592.15	1.26	3.31	Президентська	Дозволено	Заборонено	Латинська Америка